

Het mysterie van de kleur blauw

alla peeters

Het is menseigen om alles te categoriseren en te ordenen. Appels, peren en pruimen worden ondergebracht in de categorie ‘fruit’. Stoelen, kasten, bedden enzovoort vormen de categorie ‘meubels’. De Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein merkte op dat niet alle categorieën duidelijk begrensd zijn en dat niet alle leden van zo’n categorie dezelfde eigenschappen met elkaar delen. Neem bijvoorbeeld ‘het spel’. Sommige spelen zijn competitief, andere zeer vermakelijk, een derde groep wordt gespeeld in teamverband. Ze zijn allemaal verschillend en hebben toch iets gemeenschappelijks: ze lijken op elkaar als familieleden.

Dat geldt ook voor de categorie ‘kleur’. Hoewel de meeste mensen de basiskleuren goed van elkaar kunnen onderscheiden, worden deze kleuren niet in alle talen apart benoemd. In het Engels of het Nederlands worden elf kleuren als basiskleuren beschouwd: zwart, wit, rood, geel, groen, blauw, bruin, grijs, oranje, roze en paars. In andere talen bestaan er slechts vier: zwart, wit, rood en één van de kleuren geel, blauw of groen. In het meest extreme geval worden twee basiskleuren onderscheiden: koel (waarin zwart, groen, blauw en grijs

vallen) en warm (waarin wit, geel, oranje en rood ondergebracht worden). Het aantal kleuren dat we in onze taal hebben, wordt dus vooral bepaald door onze cultuur, de omgeving waarin we leven en de technologische vooruitgang.

In het Oudjapans, bijvoorbeeld, waren er maar vier kleuren bekend: *siro* (wit), *kuro* (zwart), *aka* (rood) en *aoj* (blauw/groen), dat in de vakliteratuur als ‘greu’ aangeduid wordt (afgeleid van het Engelse *green* en *bleu*). In de traditionele Japanse cultuur werd geen onderscheid gemaakt tussen de kleur van de blauwe hemel, onrijpe groene appels of een bleek gezicht. De oorspronkelijke naam voor deze kleur is te herleiden tot de kleur van het zeewater, dat niet groen en niet blauw is, maar iets ertussenin. Met de komst van Chinese karakters kreeg het Japans een apart woord voor groen – *midori*. En met de komst van het Engels in de 19e eeuw werden in het Japans de nieuwe woorden *gurin* (van *green*) en *buru* (van *blue*) geïntroduceerd. Je kun je dus afvragen hoe de Japanse taalgebruiker de weg vond en nog steeds vindt tussen al deze kleurbenamingen voor groen en blauw. Er werd een logische oplossing bedacht: de oorspronkelijke Japanse ‘kleur’-woorden werden verbonden met alles wat natuurlijk en levend is en wat inherent is aan de Japanse cultuur. Leenwoorden werden gebruikt voor gemaakte dingen en objecten als resultaat van technologische ontwikkeling.

De kleur blauw is een bijzonder intrigerende kleur. Vroeger werd deze geassocieerd met iets mysterieus, met melancholie, verdriet en rouw. De Romeinen verbonden deze kleur met iets barbaars en angstaanjagends, want alle barbaren die ze kenden (Kelten en Germanen), hadden blauwe ogen en maakten hun lichaam en haren blauw om in de strijd hun vijand de stuipen op het lijf te jagen. Vergelijkbare connotaties vindt men in het Arabisch dat vroeger de uitdrukking *al-*

aduw al-azraq ‘aartsvijand’ (letterlijk ‘blauwe vijand’) kende. Volgens de overlevering verwees deze uitdrukking naar de Byzantijnen, de aartsvijanden van de Arabieren, die meestal blauwe ogen hadden.

De kleur blauw is overal in de natuur te vinden en hij heeft vele tinten: het blauw van de hemel, het blauw van de zee of een beekje, of het blauw van lapis lazuli of indigo. We danken veel taaluitdrukkingen aan de alomane aanwezigheid van het blauw in onze cultuur. Bijvoorbeeld, het Engelse *out of the blue (sky)* ‘uit het niets’, of de Duitse uitdrukking *das Blaue vom Himmel liegen* ‘liegen dat hij zwart ziet’, of onze *een blauwe maandag* en *je blauw betalen aan iets ...*

En toch zijn er talen die deze kleurbenaming helemaal niet hebben, terwijl alle andere kleuren wel aanwezig zijn. Onderzoekers beweren dat dit verbonden is met de habitat van de volkeren die deze talen spreken. Hoe dichter bij de evenaar, hoe kleiner de kans dat een apart woord voor de kleur blauw in de taal gecodeerd zou zijn. Dit heeft te maken met de intensiteit van de UV-straling en haar effect op het menselijke oog. Als je de hele dag een bepaald type licht hebt, dan zie je minder goed en dit kan van invloed zijn op het identificeren van bepaalde kleuren. Het kan zijn dat om die reden het Sanskriet één woord voor blauw en zwart had.

Behalve het Japans, zijn er nog andere talen die meerdere woorden voor de kleur blauw hebben. In een aantal Slavische talen (en ook in het Nieuwgrieks) zijn er, bijvoorbeeld, twee woorden voor. Vergelijk het Poolse *niebieski* ‘donkerblauw’ en *blekitny* ‘lichtblauw’. U kunt denken dat er in het Nederlands ook twee kleuren blauw zijn, maar dit is niet zo: in het Nederlands zijn dit twee tinten van dezelfde kleur (net als lichtgeel en donkergeel, of lichtgroen en donkergroen). Uit onderzoek blijkt dat sprekers van een taal met één algemeen woord voor

blauw de grens tussen lichtblauw en donkerblauw op het kleurencontinuüm anders bepalen dan sprekers van een taal met twee aparte woorden.

De taal kan dus inderdaad bepalen hoe we de werkelijkheid zien.

- Josserand, M., Meeussen, E., Majid, A., Dediu, D. 2021. Environment and culture shape both the color lexicon and the genetics of color perception. *Scientific Reports*, 11. <https://www.nature.com/articles/s41598-021-98550-3>
- Wierzbicka, A. 1990. The meaning of color terms: semantics, culture, and cognition. *Cognitive linguistics*, 1, 99-150.